

שיטת הרמב"ם בעניין שביעית בזמן הזה בפירושו של הגר"י קאפח זצ"ל

הרב שאר-ישוב כהן

זכיתי להכיר את מו"ר ואלוף נעוריי, הגאון הצדיק, רבי יוסף קאפח זיע"א, לפני קרוב לשישים שנה, כשהגיע לירושלים על מנת להתקבל כתלמיד מן המניין בישיבת "מרכז הרב" מיסודו של אור ישראל וקדושו, מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל. בראש הישיבה עמדו אז הגאון הצדיק, רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל, ראש הישיבה, והרמ"ם: כ"ק אדוני אבי, מורי ורבי, הרב הנזיר הקדוש, המקובל האלוקי, הגאון הצדיק, הרב דוד הכהן זצ"ל, וכן בנו של מרן הרב, הלא הוא הגאון הצדיק, הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, וחתנו של הרב הגאון הצדיק, הרב שלום נתן רענן-קוק זצ"ל, ומנהלה הרוחני של הישיבה, הגאון הירושלמי, הרב הצדיק, מוה"ר יצחק אריאלי זצ"ל.

הנהלת הישיבה החליטה למסור את ההכרעה בדבר קבלת התלמיד החדש, רבי יוסף קאפח, שהיה אז אברך צעיר לימים, לכ"ק אאמו"ר זצ"ל, בייחוד במה שנוגע לעניין המחלוקת נגד הקבלה, שיוחסה לסבו שגידלו, הלא הוא הגאון הצדיק, מוה"ר יחיאל קאפח זצ"ל. כידוע, אבי מורי, הרב הנזיר זצ"ל, היה גדול גם בתורת הנסתר, שהיה מכנה אותה בשיעוריו "חכמת האמת" או "החכמה הפנימית". עם זאת, כל כולו היה מסור ללימוד הנגלה, התורה שבכתב ושבע"פ, ובייחוד בשני התלמודים הבבלי והירושלמי ומפרשיהם ומדרשי הלכה ואגדה. וכן התמסר במיוחד ללימוד ועיון בספרי היסוד של מחשבת היהדות בדרכי ההגיון השמעי הצרוף. אאמו"ר זצ"ל היה בקי גם בחכמת העמים ובדרכי הפילוסופים, בני ברית ושאינם בני ברית, ובייחוד עסק בספריהם של גדולי הגאונים, הוגי הדעות בקודש, שהיו גם גדולי הפילוסופים המאמינים ועסקו במדע מחשבת האמונה, בדרכה של תורה. כל כולו היה צרוף נדיר של מקובל אלוקי עם חוקר הגיוני-מדעי, בהיר המחשבה והשכל. ישיבת "מרכז הרב" של אותם הימים נתייחדה, בין היתר, גם בשיעוריו בנושאים אלו, בספריהם של הרמב"ם, רבנו סעדיה גאון, רבי יהודה הלוי, רבנו יוסף אלבו, רבנו בחיי ועוד. בשיעורים אלו השתתף דרך קבע תלמידו המובהק, מארי יוסף קאפח זצ"ל.

כאמור, הנהלת הישיבה הפנתה את התלמיד החדש לשיחת היכרות והמלצה אל כ"ק אאמו"ר, הרב הנזיר זצ"ל. זכורני כי השיחה בין התלמיד, רבנו יוסף זצ"ל, לרב, הלא הוא כ"ק אאמו"ר זצ"ל, ארכה מספר שעות. נדונו בשיחה דרכם ודבריהם של הרמב"ם ורבנו סעדיה גאון, רבי יהודה הלוי ורבנו בחיי, ועוד מגדולי רבותינו במחשבת האמונה, בהעמקה ובבקיאות רבה. מובן שעסקו בדבריהם גם "בנגלה", בשיחת תלמידי חכמים שצריכה לימוד, בהוראת ההלכה ודרכיה, ובלימוד התלמוד והפוסקים. הרב והתלמיד השתעשעו בדברי תורה, בנגלה, בהלכה ובאגדה, במשך שעות אחדות שהתארכו לתוך הלילה. אחרי חצות הלילה (בערך, אם זכורני אינו מטעני) עזב הרב יוסף זצ"ל את הבית. למחרת בבוקר, מסר אבי-מורי, הרב הנזיר זיע"א, מכתב המלצה חיובי ונלהב בידו, להביאו אל מנהל הישיבה, והוסיף ואמר בעל-פה: "מובטחני בו שיהיה גדול בישראל, וכולנו נרוה ממנו רוב נחת".

מאז נמשכה מערכת ברוכה של יחסי אהבה, ידידות והוקרה בין בית קאפח לביתנו, שהתמשכה על ידי ההמלצה של כ"ק אבי-מורי זצ"ל לקבל את רבי יוסף זצ"ל למכון לדיינות ע"ש הארי פישל. שם למד עם בחירי יוצאי הישיבות הגדולות במשך מספר שנים, תחת הדרכתו של מרן הגאון האדיר, הרב הראשי לישראל, הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל. אף במינויו של הגר"י קאפח לדיינות, הייתה מעורבות לכ"ק אאמו"ר זצ"ל, שהמליץ עליו, דרך מנהל בתי הדין דאז, הרה"ג מוה"ר רב כ"ץ זצ"ל, שהיה קרוב משפחה ובן-בית אצלנו.

אני הקטן זכיתי להמשיך מערכת יחסים זו במשך שנים רבות, גם כשכיחתי כמנהל המכון ע"ש הארי פישל, וגם אח"כ, בשבתי כחבר במועצת הרבנות הראשית לישראל, שהרב קאפח זצ"ל כיהן בה שנים רבות, וזכה להערצה והוקרה וכבוד מצד כל חברי המועצה ומכל הסובבים אותו.

מה שהרשים במיוחד את כ"ק אאמו"ר זצ"ל היתה דייקנותו הקפדנית של הגר"י קאפח זצ"ל בבירור דברי המשנה והתלמוד, והדקדוק הרב שנקט בתרגום דברי רבותינו הראשונים מן הלשון הערבית אל לשון הקודש, שעשה דבריהם כסולת נקייה ותרגמם מן המקור בנוסח חדש בהיר וצלול. הרצינות התהומית שדקדק בה רבנו יוסף זצ"ל בכל מילה ומילה מדברי רבותינו הראשונים, עלתה בקנה אחד עם דייקנותו הקפדנית של כ"ק אאמו"ר הרב הנזיר זצ"ל, שהיה יושב שבעה נקיים על כל מילה ומילה שהוציא מפיו, בדרך לימודו, או שיצאה מתחת ידו בקולמוס כתיבתו.

זכה רבנו, הרב יוסף זצ"ל להוציא לאור עשרות כרכים של כתבי רבותינו הגאונים הראשונים — אך בייחוד ראויה לציון עבודתו המקיפה בכתיבת הפירוש על דברי הרמב"ם שהוציא לאור בחייו בעשרים ושלושה כרכים ממנו. עבודתו זו וכן ההוצאה לאור של כתבי הרמב"ם כולל "ספר המצוות", פירוש המשניות, "מורה הנבוכים" ועוד, שתרגמם תרגום חדש ללשון הקודש, הקנו לו בצדק את התואר "גדול מפרשי הרמב"ם בדורנו".

להלן נביא בריר דברים בעניין שיטת הרמב"ם ורבותינו הראשונים "בדין שביעית בזמן הזה", בעניין מניין שנות השמיטה והיובל, ובשאלת קדושת הארץ. נוסח דבריו המדויק של רבנו הרמב"ם, ב"ספר המצוות" ובספר "משנה-תורה", כפי שהביאם רבנו יוסף קאפח זצ"ל בספריו

— סייע לנו רבות בהבנת העניין ובירוורו. את בירור הדברים הזה, בעניין שיטת הרמב"ם בדין שביעית בזמן הזה, אני מקדיש לעילוי נשמתו של הגאון הצדיק, רבנו יוסף קאפח זצ"ל — גדול מפרשי הרמב"ם ומהדיריו בדורנו.

רבנו הרמב"ם כותב ב"ספר המצוות", מצוות עשה, סימן ק"מ כדלהלן:

"שצונו למנות השנים והשמיטות, שבע שבע, עד שנת היובל, אחר שנכבשה הארץ והתגברנו בה.¹ ומצוה זו, כלומר ספירת שני שמיטה, היא נמסרת לבית-דין הגדול, כלומר: סנהדרין גדולה, שהם סופרים שנה שנה מחמישים השנים, כדרך שכל אחד ואחד ממנו מונה ימי העומר, והוא אמרו יתעלה: 'וספרת לך שבע שבתות שנים' — ולשון ספרי: 'יכול יספור שבע שמיטות זו אחר זו ויעשה יובל, תלמוד לומר: 'שבע שנים שבע פעמים'. הא 'עד שיאמרו שני כתובים, ואם לאו, לא שמענו'. כלומר, שמצוה זו לא תגיע איכות עשייתה אלא משני כתובים, והוא שימנה השנים היחיד² ונמנה השבועות עמהן גם כן. ואחר שאמר שזה העניין לא הגיע אלא משני כתובים, הורה שהם מצוה אחת בהכרח וכו', שאילו היו שתי מצוות כלומר מניין שני השמיטות ומנין השנים, לא אמרו 'הא עד שיאמרו שני כתובים'. וכן כל מצוה ומצוה מהמקור שלה וכו'". עיי"ש כל דבריו.

המסקנה העולה מדברים אלו, שמצוות הספירה חלה בתהליך כפול: מניית השנים היוצרות את השמיטה ומניין שבתות השנים, דהיינו מניין השמיטות שבע פעמים, היוצר את היובל. הדמיון למצוות ספירת העומר — הוא מדהים. מניין הימים ומניין השבועות שבעומר, שאחריו בא יום החמישים הוא חג השבועות, מקביל למניין השנים ומניין השמיטות — שבתות השנים, שאחריו באה שנת החמישים שנה, היא שנת היובל.

אמנם, יש הבדל לגבי מי המונה. לגבי ספירת העומר — ספירת הימים והשבועות, כל אחד מישראל, כל יחיד מונה לעצמו, ואילו לגבי מניין השנים והשמיטות, מניין זה מסור לבית דין — הסנהדרין הגדולה, שהם הם סופרים שנה שנה, מחמישים השנים. נברר כעת את עניין השמיטה והיובל והקשר ביניהם — לא רק לעניין הספירה והמניין התלוי בבית-דין, שאין לנו בזמן הזה, אלא לגבי עצם "חלות" דין שמיטה על הארץ — משבטל היובל, ובזמן הזה.

על פי שיטתו של הרמב"ם ב"ספר-המצוות" וב"משנה-תורה", הקשר בין השמיטה והיובל הוא מהותי לא רק לעניין המניין של המצוות, שאין לפנינו שתי מצוות, מצווה למנות השנים ומצווה למנות השמיטות, אלא מצווה אחת למנות השנים משמיטות עד היובל — אלא גם כן ואולי כעיקר, לעניין ההגדרה המהותית של שנת היובל, שהיא בעת ובעונה אחת "שנת החמישים שנה" ו"שמיטת השמיטין". במניין המצוות שבראש "הלכות שמיטה ויובל" הגדיר הרמב"ם מצווה זו: "לספור השנים שבע שבע". כך גם נוסח הדברים בלשון הרמב"ם:³

1. במהדורת הרב קאפח תורגם: מעת השתלטנו על הארץ והחזקנו בה, והעיר: כלומר, אחרי שבע שנות כיבוש ושבע שנות חלוקה.

2. במהדורת ר' חיים הלר, "ביחיד" ובמהדורת הרב קאפח: "לברו".

3. הלכות שמיטה ויובל ח, א.

מצות עשה לספור שנים שבע שבע ולקדש שנת החמישים, שנאמר: "וספרת לך שבע שבתות שנים" וגו' "וקדשתם את שנת החמישים". שתי מצוות אלו (המניין והקידוש) מסורות לבית-דין הגדול.

השאלה והמחלוקת אם שמיטה בזמן הזה נוהגת מן התורה, שכידוע שנויה לא רק במחלוקת חז"ל אלא גם במחלוקת הפוסקים — תלויה אף היא באופן פנימי ועמוק, בשאלה של הקשר שבין השמיטה ליובל.

הגדרה מהותית של הקשר שבין השמיטה ליובל, מצינו, כידוע, לעניין שמיטת כספים בזה"ז, בסוגיית גיטין ל"ו, ובדברי רבי, דשמיטה של קרקע בזה"ז (שאין יובל) היא דרבנן. הרמב"ם פוסק בפ"ט מהלכות שמיטה ויובל, ה"ב:

"אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף — ודבר זה קבלה הוא: אמרו חכמים: בזמן שאתה משמט קרקע, אתה משמט כספים. בכל-מקום בין בארץ בין בחו"ל, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע, אין אתה משמט כספים".

רבינו, אור ישראל וקדושו, מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, במבוא ל"שבת-הארץ", מביא את דברי ה"כסף-משנה" בשיטת הרמב"ם, דן בהם ומסתייג מהם, וז"ל: "כתב הכ"מ וכו' ליובל קרי משמט קרקע, שהרי שדות חוזרות לבעלים, וכמו שכתב (הרמב"ם) בסוף פרק ו' — אבל שמיטת קרקע בזה"ז נוהגת מן התורה". וממשיך הרב זצ"ל:

"הנה כל ראייתו נראה שהיא ממה שפרט הרמב"ם דוקא שמיטת כספים, ש"מ, דסבר דדוקא שמיטת כספים תלויה ביובל, ולא שאר מצוות השמיטה וכו'. ובאמת אין זה ראייה כי הוצרך לפרט שמיטת כספים ולפרש חידושה, שגם היא תלויה ביובל, משום שכיון שאינה מצוה התלויה בארץ והיא חובת הגוף, הייתי אומר שאינה תלויה כלל ביובל — אבל פשיטא שמצות שביעית בשביתת קרקע ודאי תלויה ביובל, וככל מצוות התלויות בארץ, ועדיפא מכולהו בזה, דבכמה דברים תלינן להן הא בהא, וכן נמי נראה פשטא דקרא, שהשמיטה הצעה קודמת ליובל".

להלן חוזר מרן הרב זצ"ל לדון בשיטת הכ"מ, שלדעת הרמב"ם שמיטה בזה"ז דאורייתא ובדבריו על הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל י, ט-יא, "בזמן שהיובל נוהג וכו' ונוהגת שביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מן התורה. ובזמן שאין היובל נוהג, וכו' חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכ"מ מדבריהם", שע"ז כותב עוד פעם הכ"מ "לא קאי אלא אשמיטת כספים, דאילו שביעית בארץ בזה"ז הוא מן התורה וכו'" ומעיר ע"ז רבנו ב"שבת-הארץ":

"שביעית בשביתת קרקע וכו' תלויה היא ביובל, שאינה נוהגת בזמן שאין היובל נוהג, כי אם מדבריהם" וכו' עיי"ש בכל דבריו, ומסקנתו: "אלא ודאי שגם שביעית בארץ, חוץ משמיטת כספים, ביובל היא תלויה".

על פי שיטת מרן הרב זצ"ל — הראיה המכרעת לכך, שגם על פי הרמב"ם יש לומר שדעתו כי שביעית בזה"ז דרבנן, קשורה ואחוזה בשאלת המניין והספירה היוצרים את מושג הקדושה של השביעית והיובל — והלא כשאר ספירת יובל — אין ספירה ומניין לשביעית. לא

זו בלבד, אלא עצם קביעת זמנה של השנה השביעית משתנה, בזמן הזה, עקב כך שיובל אינו נוהג בזה"ז. ברור, שזה נוגע גם לשמיטת קרקע וגם לשמיטת כספים.

נברר את הדברים: ידועה מחלוקת ר' יהודה וחכמים, לגבי מניין שנות השמיטה והיובל, אם שנת היובל אינה עולה מן המנין — כדעת חכמים, או שעולה לכאן וכאן כדעת רבי יהודה. (בבלי, ראש-השנה, ט' ואילך, ערכין י"ב וערכין ל"ב-ל"ג, עיי"ש כל הסוגיה). הרמב"ם פוסק כחכמים, שהרי כך כותב הרמב"ם בפ"י, ה"ג, מהלכות שמיטה יובל:

"שבעה עשר יובלים מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו וכו'. כיון שחרב הבית, בטל מנין זה, ומשבטל נשארה הארץ חרבה שבעים שנה, ונבנה בית שני וכו'. ובשנה השביעית מבניינו, עלה עזרא וכו'. ומנו שבע שמיטות וקידשו שנת החמישים, אע"פ שלא היה שם יובל בבית שני, היו מונין אותו כדי לקדש שמיטין".

כותב מרן הרב זצ"ל ב"שבת-הארץ": "דבריו אלה הלא מראים ברור שהוא פוסק כחכמים, ששנת חמישים אינה עולה מן המנין, ומוכרח הדבר למנות יובלות, כדי לקדש שמיטין, כדברי רש"י בערכין (לב ע"ב, ד"ה "מנו") וכו' וכיון דלדינא קי"ל כחכמים, כדמשמע פשיטת דסוגיא דראש השנה ט ע"א לאפוקי מדרי" (ולא כדעת התוספות שם, ד"ה "לאפוקי...") ועבודה זרה ט ע"ב, ד"ה "דהאי") ופסק הרמב"ם דלא כר' יהודה — א"כ איך הסכים אח"כ למנין הגאונים, שבזמן הזה, אין מונים יובלות בפני עצמם. בשלמא, אם שביעית בזה"ז דרבנן ~~בדאי יש~~ לומר, דכיון שאין זה רק "זכר", עשו זכר לשביעית ולא עשו זכר ליובלות, (כמו שכתבו התוספות גיטין לו ע"ב, ד"ה "ותקון") שלא להרבות על הציבור בשביתת שתי שנים רצופות. אבל, אם שביעית בזה"ז מן התורה, ומ"מ אע"פ שאינה תלויה היובל בקדושתה הרי היא תלויה בו במנינה ובקביעתה, איך אפשר הוא לעקור את המנין של תורה? עיי"ש כל דבריו, ביחוד מ"ש מרן הרב זצ"ל, ש"אפשר לומר ששביעית בזמן הזה מן התורה רק אליבא דר' יהודה, דסבר שנת חמישים עולה לכאן ולכאן, שאז המניין על מקומו עומד (וזהו דעת בעל ה"תרומה" בעצמו, שלפי הכרעתו הייתה אפשרות לומר ששביעית בזה"ז מן התורה, מצד חשבון המניין — אבל הוא עצמו סובר בפשיטות ששביעית בזה"ז דרבנן, מצד ביטול קדושת הארץ)".

נחזור לענייננו וננסה להבהיר את הדברים ולהגדיר: מה בין ספירה למניין?

הספירה נעשית מחדש מדי יום, לגבי ימי השבוע, ומדי שנה בימי ספירת העומר לגבי שבעת השבועות וקביעת יום החמישים הוא חג השבועות, ע"י ספירת היחיד מישאל. בשמיטין וביובלות — הספירה נעשית, אך ורק ע"י בית-דין הגדול, ובזמן שאין לנו בית-דין הגדול, אין כאן ספירה כלל בימינו, אלא שהמניין קבוע ועומד מצד החשבון. מניין זה קיים כיום אובייקטיבית, בין אם יש מי שסופר או אין מי שסופר.

המסקנה המתבקשת מאליה: אם יש שוני בין המניין בזמן שהיובל נוהג, שאז שנת היובל עומדת בפני עצמה (כדעת חכמים) לבין המצב בזמננו כשאין היובל נוהג, ואז מניין שנת היובל משתלב בשנות השמיטה, והשנה האחרונה למניין שבע השמיטות סמוכה לשנה הראשונה למניין החדש — וזה המניין של הגאונים שעל פיו אנו נוהגים, וזהו מניין חשבוננו — אז השמיטה היא דרבנן, כזכר לזמן שהיה היובל נוהג והשמיטה עמו — וכן כזכר לזמן שמנו

ויבלות לקדש שמיטין — והרי, זו חובה על האדם מישראל, לזכור את קדושת השמיטה — אבל אין המצווה חלה על הארץ ששבייתה וקדושתה קשורות לספירה ולמניין של היובל. אם לנסח את הדברים בלשון ישיבתית — אפשר לומר כך: בזמננו יש חיוב "גברא" לקדש את שנת השמיטה, אך לא קיים ה"חפצא" של קדושת השמיטה, שחל על הארץ — כי חלות הקדושה על הארץ לעניין שביעית נובעת מן המנין!

הדברים אמורים גם על פי שיטת הרמב"ם, שכידוע, נחלקו בדעתו רבותינו האחרונים אם דעתו ששמיטה בזה"ז "דרבנן" או שלדעתו היא "דאורייתא", כפי שמבאר מרן הכ"מ. אנו צידדנו כדעת רבותינו בשיטת הרמב"ם, הסובר ששמיטה בזה"ז דרבנן, ע"פ הראיות שהביא לכך מרן אור ישראל וקדושו, הרב זצ"ל בספרו "שבת-הארץ", ואנן מה נעני אבתריה.

על אחת כמה וכמה הדברים אמורים בשטת הראב"ד, שנחלקו בה רבותינו הראשונים והאחרונים, ויש שסוברים שדעתו שאין שמיטה אלא מן התורה, ובה"ז היא מדת חסידות בלבד. יש סוברים, שגם דעתו היא שהשביעית בזה"ז מדרבנן (כדעת יש חכמים המובאת בר"ן גיטין בס' השולח, דף לו). אמנם כל זמן שיש יובל מדרבנן, ולכן מנו לקדש שמיטין — שמרו וקיימו כל דיני יובל מדרבנן, כל זמן שהיה ב"ד הגדול בא"י, ואז נהגה בוודאי שמיטה דרבנן. (ראה בירוורו המקיף של הרב זצ"ל ב"שבת-הארץ", בשיטת הראב"ד, ואכמ"ל).

ראה דברי רש"י במסכת גיטין לו ע"א על לשון הגמרא שם: "בשביעית בזה"ז והלל כרכי

ס"ל". כותב רש"י:

"ואע"ג דהלל בבית שני היה, ס"ל לאב"י דבבית שני, הואיל ולא היה היובל נוהג, לא נהגו שמיטין מדאורייתא, ודאמרינן במסכת ערכין (ל"ב שם): מנו יובלות לקדש שמיטין — מדרבנן קאמר". ומוסיף רש"י וכותב: "ומצאתי בתלמידי רבנו יצחק הלוי שכתב במסכת גיטין בירושלמי, "מנין שאין השמיטה נוהגת במקום שאין היובל נוהג, שנאמר: 'זוה דבר השמיטה שמוט' — אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית. אבל ב"תורת כהנים" ראיתי, דשביעית נוהג בזמן שאין היובל נוהג וכו', שכתלה קדושת הארץ וכו'". עיי"ש בכל דבריו.

רבותינו הראשונים והאחרונים הרבו לדון במשמעות דברי רש"י, בביאור שיטת הירושלמי אם עניין ביטול קדושת הארץ מפני החורבן וענין ביטול חיוב השמיטה בזמן שאין יובל — שני עניינים הם או עניין אחד. וראה מ"ש ע"ז ב"שבת-הארץ" ואכמ"ל.

כפי שהזכרנו לעיל — נחלקו גדולי רבותינו בבירור שיטתו של רבנו הרמב"ם בעניין מצוות שביעית בזמן הזה. להלן נברר לאור הדברים האמורים לעיל את גישתו העקרונית של רבנו הגאון הצדיק, מוה"ר יוסף קאפח זצ"ל בשאלה זו.

בפירושו של רבנו, הרב יוסף קאפח זצ"ל לרמב"ם הלכות שמיטה ויובל ז, כה-כו, כותב

רבנו את הדברים דלהלן בהערה כ"ו:

"שתי הלכות אלו (אין שביעית נוהגת אלא בא"י בלבד וכו' בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, וכן ההלכה: כל שהחזיקו עולי בבל וכו') — הלכה אחת הן בכל כתבי-היד, והן משנה ברפ"ו דשביעית "שלש ארצות לשביעית. כל שהחזיקו עולי בבל וכו' לא נאכל ולא נעבד", עיי"ש.

בהמשך דבריו שם מביא רבנו בפירושו, בירור מקיף בשיטת הרמב"ם, בעניין שביעית בזמן הזה, ופותח הוא את דיונו בהעתקת תשובת הרמב"ם, סימן קכ"ח: "נשאל רבנו לפרש המשנה שביעית וכו' וכן אם דין שביעית נוהג בזה"ז בארץ ישראל ובטוריא, ובמה שיזרע הגוי בהם, והשיב וכו'". עיי"ש כל אריכות הדברים והלשון בעמודים תלב — תלג מן הספר, ואכמ"ל.

בפירושו שם הוסיף רבנו הגר"י קאפח זצ"ל להביא דברי הרמב"ם שכתב: "וממה שהצענו ובררנו יתבאר לכם כי מה שזורעים הגויים בא"י בשביעית, ואפילו כמה שהחזיקו בו עולי בבל, מותר באכילה כי עצם הדבר הצומח או הנזרע מותר באכילה מן התורה, וגזרו עליו משום עוברי עבירה. ישראל שאם זרע — עבר, גזרו על ספיחי ארצו, שמא יזרע! הגוי שאין מצווה על השביעית, ספיחי ארצו מותרים וכו'". עיי"ש בכל דבריו. עוד שם בפירושו הביא רבנו את דברי מרן ה"כספ-משנה", בביאור דברי הירושלמי פרק ו' דשביעית וסוגיית קידושין ל"ו וכו' וביחוד מ"ש: "ומדברי רבנו פה, נראה שהוא סובר שאף שלא בפני הבית נוהגת מן התורה, ופסק כההיא דתורת כהנים, משום דמשמע שהיא כחכמים דפליגי ארבי והלכה כרביים", אבל קשה, שהרי כתב בפ"ט כההיא דקתני רבי: "בזמן שאתה משמט קרקע, אתה משמט כספים", ועוד דהביא, דפרוזבול ליתא אלא אליבא דרבי, וכיוון שרבנו (הרמב"ם) פסקה לההיא דפרוזבול, משמע דסבר כרבי, והיאך נאמר שכאן פסק כחכמים: "לפיכך נראה לי דלעולם כרבי ס"ל ולא קשיא שהוא מפרש דברי רבי בשמיטה בזה"ז — לא אשמיטת קרקע בשביעית, קאמר שהוא לעולם. והנה אף שלא בפני הבית אלא ליובל-שמיטת קרקעות שהרי השדות חוזרות לבעליהן וכו'", עיי"ש. והעיר ע"ז הרב קאפח זצ"ל: "וכן כתב רבנו להדיא בסה"מ לאוין, הובא לעיל בפתחה, אות ח', "ובזמן שהיתה שם שמיטת קרקע, כלומר "היובל", עיי"ש. וכן כתב רבנו בפירוש המשניות שביעית, ה, ג: "ונמצא שהשביעית בזמן הזה דליכא יובל נוהג דרבנן" וכו' (עיי"ש במהדורת הערה 18 — לשון הגר"י קאפח שם)". והמשיך והביא דברי הרמב"ם: "אבל קשה שכתב רבנו בפרוש, בזמן שאין היובל נוהג, אינו נוהג אחת מכל אלו, חוץ משביעית בארץ, ובשמיטת כספים בכל מקום, מדבריהם, הרי שכתב: בשביעית בזמן שאין היובל נוהג, אינה אלא מדבריהם, ואפילו שביעית דקרקעות וכו'", והשיב על זה רבנו הכסף משנה: "וי"ל דמדבריהם דקאמר לא קאי אלא אשמיטת כספים דסמוך לה, ואילו שמיטת קרקעות מדאורייתא נמי נוהגת בכל זמן וכו' אבל פשטא דמילתא דבמדאורייתא קאמר".

דברים אלו של מרן הכ"מ נדחו ע"י רבנו הגר"י יוסף קאפח בפירושו, שהולך בזה בעקבות מורו ורבו, הלא הם דברי מרן הרב קוק זצ"ל ב"שבת-הארץ" וזה לשונו: "ונראה שאין הדברים נכונים בדעת רבנו דאשתמיטתיה למרן (ה"כספ-משנה" הוא רבנו יוסף קארו זיע"א, מחבר השו"ע) לרגע, מה שכתב רבנו בפרוש בספ"ו מהלכות בית הבחירה: "ולפיכך כל מקום שהחזיקו בו עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השניה, הוא מקודש כיום, אע"פ שגלקחה הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על דרך שכתבתי בה' תרומה, (דהיינו מדרבנן) ואין מרן (הכ"מ) מזכיר הלכה זו כלל, וגדולה מזו, הרי בנוסחתנו להלן פ"י הי"א, כתב רבנו: "ובזמן שאין היובל נוהג וכו' ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם, וכן השמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שכתבנו". עכ"ל הרב קאפח בפירושו הנ"ל — ודיוקו בלשון הרמב"ם, בנוסח הנכון שהיה

לפניו בכתב-היד — ומכאן מסקנתו: לפיכך ברור שלדעת רבנו שביעית נוהגת בכל מקום שהחזיקו בו עולי בבל רק מדבריהם. וכל מקום שלא החזיקו בו עולי בבל, אין שביעית נוהגת אפילו מדרבנן, ומסיים הרב יוסף זצ"ל: ועיין בב"מ ליקוטי מהרח"א שהקשה ארוכות על דברי הכ"מ והלח"מ ועיין גם פר"ה באורך רב, ועיין מע"ש שדייק לדחות את דברי הכ"מ וס"ל דלרבנו הרמב"ם — שביעית דרבנן.

להלן על דברי הרמב"ם פ"י מהלכות שמיטה ויובל, הי"א: "ובזמן שאין היובל נוהג וכו' ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם וכן השמטת כספים בכל מקום מדבריהם", כותב רבנו הרב קאפח זצ"ל בהערה י"א: "כן הוא נוסח ההלכה בכל כתבי-היד שברשותי, וברור איפה כי שמיטת קרקע כלומר איסור עבודה וגזירת ספיחין וקידוש פרות וכדומה — הכל מדרבנן". ומוסיף הרב קאפח שם: "אע"פ שגם בלי נוסח זה שלפנינו, כך נראים הדברים ממ"ש רבנו בס' פ"ו, בית-הבחירה (הבאנו לעיל: "על הדרך שבארנו בהלכות תרומה") — ובהלכות תרומה, נתבאר, שהכל בזמן הזה דרבנן. כל שכן שלפי נוסח זה (כאן בהלכות בית-הבחירה) שהדברים ברורים לחלוטין, וכל מאמצי מרן בעל הכסף משנה להכריח דשביעית בזמן הזה לענין עבודת קרקע וכו' הם מן התורה, אינם מובנים". ומסיק הגר"י קאפח זצ"ל: "ומעתה כל ספק שיתעורר בפירות שביעית הוי ספיקא דרבנן ולקולא".

הבאנו את דבריו הנועזים של מחברנו הדגול, שהכריע בבירור שיטת הרמב"ם נגד מ"ש מרן הרב המחבר בעל ב"י וכ"מ, ולא נרתע מפני גילוי האמת, על פי כתבי היד והמקורות שלפניו, במפורש, ובכך חיזק מאד את דברי אור ישראל וקדושו, מרן הרב זצ"ל, שבבית מדרשו שבירושלים, למד ועלה והתעלה.

כחוקר מעמיק ודייקן הכריע רבנו הגר"י קאפח זצ"ל שדעת הרמב"ם הוא לפסוק כרבי: ששביעית בזה"ז דרבנן, אך מצא לנכון להוסיף בהיותו בעל הוראה מובהק: "שמן הראוי להזהר בדברים, כשאנו באים לפסוק הלכה למעשה, לנו או לזולתנו, יש להתישב בדבר היטב היטב, כי רבו גם רבו פרטי הדינים וההלכות הללו, ואין כאן מקום להאריך".

נחזור ונסכם:

יש ספירה ומנייה שתלויות בביה"ד הגדול — היוצרות את קדושת היובל ואת קדושת השמיטה התלויה בה, ואז נוהגות מצוות התלויות בארץ — "השביעית" וגם "תרומות ומעשרות" — כי מתווספת על קדושתה העצמית של הארץ, קדושה הנובעת מפעולתן של ישראל. אך כיון שבטלו היובלות, אין ספירה ומניין — בטלה מן התורה קדושת המצוות התלויות בארץ, לעניין שביעית מעשרות וכיוצא בהן.

הקדושה שקידש עזרא המוגדרת בפי חז"ל "קדושה שנייה", גם היא מדרבנן, ולא מן התורה, וגם היא מחייבת, לא כקדושה הנובעת מכיבוש, אלא מקדושת החזקה שהחזיקו בה עולי בבל — אך גם קדושה זו תלויה בקיום היובל, דהיינו הספירה והמניין. משבוטל ביה"ד הגדול ופסקו הספירה והמניין — אין לנו לא יובל ולא שמיטה, אלא מכוח תקנת חכמים, שלא תשתכח השמיטה מישראל. שהרי לגבי שביעית "אע"פ שאינה תלויה ביובל מצד קדושתה,

תלויה בו מצד מניינה" (לשון מרן הרב זצ"ל ב"שבת-הארץ"). ובה"ז שאין לנו ספירה ומניין, היא מדרבנן לדעת רוב הפוסקים, ולדעת הראב"ד והרד"ה — רק מידת חסידות.

אכן נראה לנו לחדש בהמשך לדברינו בנושא ה"חפצא" וה"גברא" שבביעית, חידוש יסודי ונועז במקצת, בקשר להגדרת עצם חיוב שביעית בזה"ז, ולומר, כי מאחר שאין לנו לא יובל ולא ספירה ומניין, בטלה השמיטה מן התורה — ושוב אין החיוב חל על הארץ לשמטה בשנה השביעית, אלא על האדם מישראל בלבד, שלו תיקנו חכמים לזכור ולא לשכוח את השמיטה — מצד מניינה הטבעי — וללא ספירה — כפי שתיקנו להולך במדבר שישמור כל יום שביעי בשבת — לזכור ולהזכיר את עניין השבת (שבת סט ע"ב). דהיינו, בזמן הזה, בין לרבי ובין לחכמים, חובת השביטה חלה על האדם השוכת, שלא תשתכח ממנו מצוות שמיטה. אבל חובת שביטת הארץ בשמיטה תלויה ביובל. ואע"פ שלדעת אחדים מרבתינו הראשונים והאחרונים — שביעית בזמן הזה אינה תלויה (לדעת חכמים) ביובל לעניין קדושתה, תלויה היא בו בספירתה ובמניינה — וזאת לדעת חכמים. אמנם אליבא דרבי יהודה (ראש השנה, ט ע"א) הסובר "שנת חמישים עולה לכאן ולכאן", אפשר לומר, שאע"פ שלא מצינו "ספירה" בזמן הזה, הרי "המניין" במקומו עומד (כדעת בעל ה"תרומה", שכתבו התוספות, ד"ה "האי", במסכת עבודה זרה, ט ע"ב).

להלכה: לדידך, דקיי"ל כחכמים לגבי ר' יהודה — אין לנו בזמן הזה לא "ספירה" ולא "מניין" (ואפילו בעל ה"תרומה" עצמו, לדעת התוספות, הפוסק כר' יהודה שסובר שיש לנו גם בזה"ז חשבון המניין — הוא עצמו סובר בפשטות, ששביעית בזמן הזה דרבנן מצד ביטול קדושת הארץ). קביעה עקרונית זאת, שאין לנו בזמן הזה לא ספירה ולא מניין, מביאה למסקנות מרחיקות לכת, לגבי איסורה של השביעית וקידושה התלויים בהיותה ביד ישראל ובעבודת ישראל. שהלוא החובה מוטלת על האדם מישראל, שעליו החובה מוטלת לשבות בשנת השביעית, לעשות זכר לקדושת שביעית על ידי הימנעות ממלאכות דאורייתא. אבל אם מכרה לגוי — פרותיה מותרים, ואין בהם קדושת שביעית. זאת אנחנו אומרים, גם לדעת הסוברים ש"אין קניין לנכרי להפקיע קדושת א"י", שהלוא, ללא ספירה ומניין, אין כאן, כאמור, איסור על הקרקע, ואין כאן ביטול קדושת שביעית, ויהיו מותרים בסחורה ובהוצאה מן הארץ, ובלבד שיקיים האדם מישראל בעצמו, זכר לקדושת שביעית, ויימנע ממלאכות אסורות מדאורייתא.

מובן שהדברים תלויים במחלוקת חז"ל ורבתינו הראשונים והאחרונים, ואנו מודעים לחידוש שבדברים אלו, שקושרים מבחינה מהותית בין מצוות הספירה והמניין לבין קדושת שביעית בזמן הזה, שאין היא חלה על הקרקע, כי אין מניין שמיטין ויובל בזה"ז, אך היא חלה על האדם השוכת, שחייב לשבות בשביעית.

הרי שמצוות מניין השנים בבי"ד יש לה מהות אחת כשהיובל נוהג — שאז מניין זה הוא גם לגבי השמיטה וחלוחה על הארץ. ויש לה מהות אחרת, כשאין היובל נוהג וכשאין ספירת שמיטין ויובלות נוהגת — שאז השמיטה מתקדשת, לפי דעה אחת, באופן טבעי, ולפי דעה אחרת אינה מתקדשת כלל, אלא חלה חובתה רק על האדם השוכת, מתקנת חכמים.

נמצינו למדים: שמיטה בזה"ז — בין לדעת רבי ובין לדעת חכמים — שוב אין היא תלויה

ואין היא נובעת מן הספירה והמניין. לדעת חכמים, דייה קדושתה העצמית של ארץ-ישראל לחייב בכל זמן ובכל מצב. לדעת רבי, אשר לדעת רוב הראשונים הלכה כמותו, אינה אלא כזכר לזמן שהמקדש היה קיים והיו כל יושביה עליה — והיא חלה רק על האדם מישראל השוכת, ולא על הארץ.

זה לענ"ד יסוד שיטות הראשונים השונות ושורשן בעניין שביעית בזמן הזה, ובייחוד שיטת הרמב"ם שנתבררה ונתלבנה בפירושו של מורנו הגר"י קאפח זצ"ל בפירושו ובמהדורותיו. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים, אמן.